

Jan Salomon Cramer

26 april 1928 – 15 maart 2014

Op zaterdagochtend 15 maart 2014, enige weken voor zijn zesentachtigste verjaardag, overleed in zijn appartement te Amsterdam geheel onverwacht als gevolg van hartfalen, Jan Salomon Cramer, beter bekend als Mars Cramer, emeritus hoogleraar econometrie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). De hem sinds zijn studententijd gegeven bijnaam Mars werd in zeer ruime kring gebruikt. Hij werd in 1983 verkozen tot lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en maakte deel uit van de sectie Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Afdeling Letterkunde.

Jan Salomon Cramer werd op 26 april 1928 geboren te Den Haag als tweede kind van de bij Hugo de Vries in Amsterdam gepromoveerde botanicus Pieter J.S. Cramer (1879-1952) en de koopmansdochter Anna P. van Deventer (1886-1970) uit Zwolle. Zijn grootvader Samuel Cramer (1842-1913) was rond 1900 hoogleraar bij het Doopsgezind Seminarium van de Universiteit van Amsterdam. Diens zoon, de vader van Mars Cramer, was vanaf 1947 eveneens hoogleraar, maar wel in Utrecht. Veel eerder, voor de Tweede Wereldoorlog, was hem dit ambt aangeboden in Wageningen. Dat had hij toen aan zich voorbij laten gaan omdat hij zijn werk in het voormalige Nederlands-Indië nog niet had afgemaakt.

Jan S. Cramer genoot lager onderwijs in Wassenaar en bezocht daar vervolgens in 1940-1942 het Rijnlands Lyceum. Maar eind 1942 kreeg de familie Cramer van de burgemeester de aanzegging hun huis in de Wasse-naarse villawijk te ontruimen. Zij vonden onderdak aan de Veluwezoom. Na deze gedwongen evacuatie vervolgde Mars zijn middelbare schoolopleiding op het stedelijk gymnasium van Arnhem. Hier behaalde hij in 1946 het eindexamen bèta. Voordien was hij in het laatste oorlogsjaar – door tussenkomst van zijn oom Sam van Deventer (1888-1972), de vertrouweling van Hélène Kröller-Müller, die woonde op het landgoed bij Hoenderloo¹ – tot de bevrijding in 1945 enige tijd als tuinknecht werkzaam op het nationale park de Hoge Veluwe. Deze werkkring behoevende hem voor verplichte tewerkstelling in Duitsland.

---

¹ Zie hiervoor E. Rovers, *De eeuwigheid verzameld: Hélène Kröller-Müller (1869-1939)*, Bert Bakker, Amsterdam, 2011. Over zijn oom S. van Deventer schreef Cramer een levensschets die hij verzegeld deponeerde bij het archief van het Museum Kröller-Müller ten behoeve van eventueel toekomstig historisch onderzoek over deze hem sympathieke en in een aantal opzichten dierbare oom.

In september 1946 ging de jongeman uit Arnhem economie studeren aan de UvA. De keuze voor Amsterdam, zo zou hij later in een van zijn autobiografische opstellen noteren, berustte louter en alleen op de overweging dat ook zijn vader en grootvader in Amsterdam hadden gestudeerd. Hij werd redacteur van het befaamde Amsterdamse studenten weekblad *Propria Cures* wat hem veel genot verschaftte. De studie economie gaf hem echter weinig voldoening; ze boeide hem nauwelijks. Dat veranderde na het bijwonen van een serie lezingen op de economische faculteit in de Oudemanhuispoort over lineaire programmering en verwante onderwerpen. Deze werden gegeven door de van oorsprong Nederlandse naar de Verenigde Staten geëmigreerde en daar werkzame econometrist Tjalling Koopmans. Die zou trouwens in 1975 de Nobelprijs voor de Economie winnen. Door Koopmans' lezingen raakte Mars Cramer naar eigen zeggen enthousiast voor de vakken econometrie en wiskundige economie. Die boeiden hem en brachten de economiestudent Cramer naar het toen nog nauwelijks op de kaart staande vak econometrie.

Na zijn kandidaatsexamen economie in 1950 moest hij in militaire dienst, maar al na korte tijd werd hij afgekeurd en kon hij zijn studie afronden. In juni 1953 legde hij cum laude het doctoraalexamen economie af. Hij trad in dienst van het Centraal Planbureau (CPB) in Den Haag, dat toen onder leiding stond van Jan Tinbergen, pionier in de macro economische modelbouw. In 1969 ontving deze, samen met de Noor Ragnar Frisch, de eerste Nobelprijs voor de Economie. De later wereldberoemde econometrist Henri Theil, hoogleraar in Rotterdam en daarna in de Verenigde Staten, was op het CPB zijn directe chef. Maar ook de later bekend geworden Amerikaanse econometrist Arthur Goldberger werkte in Cramers tijd op het CPB als een Fulbright visiting scholar. Hij was zijn directe collega. Zijn leven lang zou Cramer met Theil en Goldberger in contact blijven. Voor beiden had hij veel waardering en dat niet alleen wegens hun technische veelzijdigheid. Hij bewonderde ook hun creativiteit en verbeeldingsrijke intellectuele werkkraft.

Intussen was Mars Cramer in oktober 1953 getrouwd met Mathilde Johanna (Til) van Gogh. Zij was de kleindochter van Theo van Gogh, tot zijn vroegtijdige overlijden in december 1891 getrouwd met Jo(hanna) Bonger die een leven lang ijverde voor erkenning van het werk van haar zwager Vincent. Til was de dochter van hun enige zoon, Vincent Willem van Gogh, die gehuwd was geweest met Josina Wibaut. In 1933 overleed zij heel jong. De schoonvader van Mars legde in de eerste naoorlogse jaren de grondslag voor

het Van Gogh Museum in Amsterdam. Dit moest huisvesting bieden aan de uitgebreide collectie schilderijen en tekeningen door Vincent van Gogh, voor zover nog in handen van de familie. Mars en Til zouden vier kinderen krijgen: drie dochters en een zoon, Taco, die in mei 2007 tot hun grote verdriet onverwacht is overleden.

Na het CPB ,waar Cramer twee jaar werkzaam was, zou hij gedurende ruim drie jaar, van 1956 tot de zomer van 1959, in Engeland werken bij het Department of Applied Economics in Cambridge, waar Richard Stone, die in 1984 de Nobelprijs voor de Economie zou ontvangen, de scepter zwaaide. Hier verrichtte hij onderzoek naar de vraag naar duurzame consumptiegoederen, wat in die tijd een bijzonder aandachtspunt was van het economische onderzoeksprogramma in Cambridge. Vervolgens was Cramer gedurende 1959-1961 verbonden aan het Centre de la Recherche et de la Documentation sur la Consommation (CREDOC) te Parijs. Hier werkte hij, samen met de Franse econoom Georges Rottier, aan de statistische analyse van consumptiegewoonten in Frankrijk met gegevens verkregen uit een omvangrijke bestedingsenquête onder gezinshuishoudens.

Eind 1961, hij was in april van dat jaar cum laude aan de UvA gepromoveerd bij Pieter de Wolff op het proefschrift *A statistical model of the ownership of major consumer durables with an application to some findings of the 1953 Oxford Savings Survey*, keerde hij terug naar Nederland vanwege zijn benoeming tot hoogleraar in de wiskundige economie, econometrie en wiskundige statistiek aan de toen net gestichte interfaculteit actuarieel en econometrie van de UvA. Op 26 februari 1962 aanvaardde hij zijn ambt met het uitspreken van een rede. Aan de UvA zou hij in verschillende hoedanigheden de rest van zijn leven verbonden blijven. Karakteristiek voor de nieuwe hoogleraar Cramer is de openingszin van zijn oratie. Hierin deelt hij zijn gehoor mee niet te mogen aannemen dat het weet wat zijn leeropdracht inhoudt. Hij vertelt daarom een aantal bijzonderheden over de theorie van het consumentengedrag aan de hand van het werk van eigentijdse auteurs als Milton Friedman en Hendrik Houthakker. Dat vult hij aan met de beroemde studies halverwege de negentiende eeuw van de onderzoekers Edouard Dupcétiaux en Ernst Engel die statistische analyses uitvoerden op huishoudrekeningen voor respectievelijk Belgische en Duitse arbeidersgezinnen. Zoals toen bij economen gebruikelijk was werd zijn rede later gepubliceerd in *De Economist*.² In

---

2 'Het onderzoek van het consumentengedrag', *De Economist*, nr 110, 1962, 228-244.

1962 verscheen ook van zijn dissertatie bij de Cambridge University Press een fraai verzorgde handelsuitgave onder de titel *The ownership of major consumer durables* waarvan tot dan alleen een gestencilde editie beschikbaar was. Deze studie ging over de vraag naar duurzame consumptiegoederen zoals auto's, ijskasten, wasmachines en televisietoestellen. De aanschaf van dit soort goederen was een onderwerp dat gedurende een tiental jaren zijn belangrijkste econometrische aandachtsgebied vormde.

Na een hoogleraarschap van bijna vijftig jaar ging hij in oktober 1995 met emeritaat en gaf een afscheidscollege over voorspellen. Ook als gepensioneerde bleef hij echter wetenschappelijk actief en werd hij bijna dagelijks op de faculteit gesignaleerd om er te werken, van gedachten te wisselen over het vak, studenten te begeleiden of zich te verdiepen in nieuwe onderwerpen van algemeen belang zoals rekenprogramma's en de raming van de toekomstige instroom van studenten in zijn faculteit. Met recht gebruikte bij zijn overlijden de *NRC-Handelsblad* dan ook de kop 'Spitsvondig econometrist die stierf in het harnas' voor de necrologie in de krant van 29 maart 2014.

Zoals hiervoor is opgemerkt was Cramers onderzoek aanvankelijk voornamelijk gericht op de analyse van de vraag naar duurzame consumptiegoederen en de vraaganalyse in het algemeen. Zowel in zijn tijd te Cambridge en Parijs als tijdens het begin van zijn hoogleraarsperiode in Amsterdam verscheen op dit terrein van zijn hand een aantal mooie publicaties in vooraanstaande wetenschappelijke tijdschriften.³ In bijvoorbeeld zijn artikel verschenen in *Economie Appliquée* van 1966 rapporteert hij over op basis van huishoudrekeningen voor Frankrijk en Nederland geschatte inkomens-elasticiteiten van levensmiddelen met de methode der hoofdcomponenten. In 1947 al was deze aan de psychometrie ontleende statistische techniek toegepast door Richard Stone op Britse gegevens van gezinsbestedingen en

---

3 Voorbeelden zijn: 'A dynamic approach to the theory of consumer demand', *Review of Economic Studies*, nr 24, 1957, 73-87; 'The depreciation and mortality of motorcars', *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, nr 121, 1958, 18-59; 'Ownership elasticities of durable consumer goods', *Review of Economic Studies*, 25, 1958, 87-94; 'Private motoring and the demand for petrol', *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, nr 122, 1959, 334-347. Publicaties uit zijn Franse jaren zijn: 'Dépenses et revenus des ménages d'après l'enquête de 1956', *Consommation* 4, 1962, 5-36; 'Une analyse de budgets de famille par composantes principales', *Economie Appliquée* 19, 1966, 249-268. Echt origineel vond hij zelf zijn eerste publicatie na zijn benoeming tot professor: 'Efficient grouping, regression and correlation in Engel curve analysis', *Journal of the American Statistical Association*, nr 69, 1964, 233-250.

dat inspireerde Cramer. Terug in Nederland zette hij tijdens zijn beginperiode dit type onderzoek voort.

In de context van zijn onderzoek naar de markt voor nieuwe en tweedehands personenauto's schonk Cramer ook bijzondere aandacht aan de constructie van de vereiste prijsindexcijfers. Hierover rapporteerde hij in een paar afzonderlijke publicaties.⁴ Vele jaren later, in 1982, zouden Cramer met enkele medewerkers zijn autobezit model nog eens herschatten en de uitkomst ervan publiceren.⁵

Aan het einde van de jaren 1960 maakte Cramer enkele uitstapjes naar het met de theorie van het consumentengedrag zo verwante gebied van het marktonderzoek. Het resultaat was een aantal artikelen zijn hand⁶ en een samen met Risto Heijmans geschreven verrassend artikelletje: 'Meervoudige aankopen' in *Orbis Economicus* van 1971. Uit een aantekening van Cramer weten we dat deze bijdrage hem bijzonder dierbaar was want het vraagstuk dat zij behandelden was voor het marktonderzoek een belangrijk onderwerp. Dit onderwerp is ingewikkeld en weerbarstig, maar tegelijkertijd belangrijk omdat in het dagelijks leven veel winkelaankopen in combinatie geschieden. Het enigszins obscure tijdschrift waarin deze originele bijdrage verscheen verklaart wellicht de geringe aandacht die ze heeft getrokken en zonder vervolg bleef in de vakliteratuur. Cramer vond dat jammer en dat was het ook.

Rond 1970 betrad Cramer een geheel nieuw onderzoeksveld, namelijk dat van het geld en het gebruik ervan als betaal- en oppotmiddel. De inspiratie hiervoor vormde mede de bevindingen uit het bij Cramer tot stand gekomen proefschrift van Kees Nieuwenburg uit 1969. Op grond van een ruwe raming kwam deze, evenals enkele andere onderzoekers destijds, tot de voorzichtige vaststelling dat een groot gedeelte van het in Nederland aanwezig veronderstelde contante geld niet kon worden thuisgebracht, wat mogelijkwijs in verband stond met het voorkomen van zwart geld. Dat maakte Cramer nieuwsgierig en hij wilde het uitzoeken. Het gevolg was een ambitieus onderzoeksproject, gefinancierd door ZWO. Dat project beoogde vast te stellen

---

4 'Een prijsindex voor nieuwe personenauto's, 1950-1965', *Statistica Neerlandica* 20, 1966, 215-224; en met N. Kroonenberg: 'A hedonic price index for the Dutch car market', *De Economist* 122, 1974, 359-366.

5 *Verkeerskunde* 37, 1984, 308-311.

6 'Enige opmerkingen over de vraagfunctie': *Tijdschrift voor Marketing* 1, 1966, 165-168; 'Interaction of price and income in consumer demand', *European Economic Review* 1, 1969, 428-435; 'Interaction and income in consumer demand', *International Economic Review* 14, 1973, 351-363.

waar de in ons land aanwezige geldhoeveelheid zich feitelijk bevond. De hoop en verwachting was dat bij wetslagen van deze verkennende projectstudie de monetaire autoriteiten dit onderzoek periodiek zouden herhalen. Statistisch gezien was dit onderzoek complex waarvoor een fenomenale hoeveelheid werk moest worden verzet. Het was ook arbeid welke een uitdagend beroep deed op Cramers creatieve inventiviteit en vakmanschap. Dat was niet alleen zo omdat het in de praktijk een scherpe eenduidige afbakening vergde van alle mogelijke geld aanhoudende huishoudingen en bedrijfssectoren maar bovendien een concrete en eenduidige statistische tel definitie van geld en liquiditeiten verlangde. Die moest aansluiten bij de officiële statistische registratie in de Nederlandse monetaire praktijk. Verder was een wetenschappelijk verantwoorde en uitvoerbare steekproefopzet met een nauwkeurig statistisch registratiekader noodzakelijk voor het wetslagen van dit onderzoeksproject. De uitkomsten van dit met G.M. Reekers verrichte onderzoek werden neergelegd in de monografie *Het houderschap van liquiditeiten in Nederland*, NIBE, Amsterdam, 1973.⁷ De voornaamste conclusie was dat van de in Nederland circulerende bankbiljetten en munten maar ongeveer een derde kon worden gelokaliseerd. Cramer had zich van dit onderzoek na afsluiten veel voorgesteld maar een reactie vanuit de monetaire beleidskringen bleef uit. Dat stelde hem teleur. De reden van dat zwijgen is wellicht geweest dat de onderzoeksuitkomsten zoveel publiciteit hadden gekregen in de media, dat periodieke herhaling van dit onderzoek niet meer mogelijk werd geacht. Overigens haakten de banken wel in op de resultaten; zij introduceerden spaarbiljetten aan toonder. Cramer raakte door dit onderzoek echter geïnteresseerd in de patronen van het geldgebruik in de loop van de tijd zoals die zich manifesteren in het beloop van de omloopsnelheid van geld. Dit is een in de monetaire wereld vertrouwde strategische grootheid uit de fameuze verkeersvergelijking van Irving Fisher. Deze eenvoudige formule is vaak uitgangspunt voor de monetaire beleidsanalyse. Over de monetaire omloopsnelheid en het daarmee nauw verbonden betaalgedrag zou Cramer een aantal belangwekkende publicaties het licht doen zien.⁸ Belangrijk daarvan was in elk geval zijn zeer korte bijdrage: 'Currency

---

7 Een samenvatting biedt hun artikel: 'Money demand by sector', *Journal of Monetary Economics* 2, 1976, 99-112.

8 'De omvang van het betalingsverkeer en de omloopsnelheid van het geld: enige ramingen voor 1974-1977', in J.J. Klant, W.Driehuis, H.J. Bierens en A.J. Butter, red., *Samenleving en Onderzoek*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 1979, 209-223; 'The work money does - the

by denomination', *Economic Letters* nr 12, 1983, 299-303. Dit artikel had hij naar eigen zeggen op een achternamiddag voor zijn genoegen geschreven. Bij wijze van afsluiting van dit terrein van onderzoek verzorgde hij ook een hoofdstuk in de door de Nederlandsche Bank (DNB) uitgegeven bundel over het Nederlandse bankbiljet.⁹ De desbetreffende uitnodiging deed hem destijds veel genoegen en dat niet omdat er een royaal honorarium aan verbonden was, integendeel. Veel plezier heeft het hem ook gedaan toen in 1988 DNB hem verzocht om een bijdrage over het betaalverkeer voor haar kwartaalbericht. Dit werd: 'Het betalingsverkeer van gezinnen en hun leveranciers', *Kwartaalbericht van de Nederlandsche Bank* nr. 1, 1988, 47-55.

Cramer zou Cramer niet zijn als hij niet andermaal naar een nieuw terrein van onderzoek zou gaan omkijken. En dat geschiedde. Dit blijkt uit zijn volledige lijst met publicaties. Deze bevat wel geteld zeven boeken, 120 artikelen waarvan ongeveer veertig verschenen in internationale toptijdschriften, een groot aantal working papers, door hem uitgebrachte onderzoeksrapporten en ten slotte zijn essayistisch en belletristisch werk. Opvallend is dat zeker tien van de in zijn lijst vermelde publicaties zijn ontstaan in de periode van zijn emeritaat, dus na 1995. Van zijn geschriften hield Cramer met een boekhoudkundige precisie nauwgezet aantekening, dol als hij was op administreren. Dat bijhouden gold trouwens ook voor zijn werk in literaire tijdschriften als *De Gids*, het *Hollands Maandblad* en in de gewone dagbladpers. Met dit genre begon hij tijdens zijn emeritaat waarmee de draad uit zijn periode bij *Propria Cures* van een halve eeuw eerder weer werd opgepakt. Vermeldenswaard tegen die achtergrond zijn de meer dan vijfentwintig essayistische bijdragen sinds 2002 in het *Hollands Maandblad*.

De onderwerpen ervan varieerden en gingen over bijvoorbeeld een bekeuring of wat hij op de universiteit leerde dan wel over kunstveilingen

---

transaction velocity of circulation of money in the Netherlands, 1950-1976', *European Economic Review* 15, 1981, 307-326; 'The volume of transactions and payments in the United Kingdom, 1968-1977', *Oxford Economic Papers*, NS 33, 1981, 234-255; 'The volume of transactions and the velocity of money in the United States, 1950-1979', *Journal of Business and Economic Statistics* 4, 1986, 225-232. Op dit weerbarstige gebied van het betaalverkeer publiceerde hij in de jaren 1980 ook nog een geestige, analytisch onderbouwde beschouwing over de overlevingskansen van het toen nieuwe bankbiljet van vijftig gulden. 'De Vooruitzichten voor het nieuwe biljet van vijftig gulden', *Economisch Statistische Berichten* 69, 1982, 1160-1161. Thans weten we dat dit biljet ten onder is gegaan in het geweld van het verdrag van Maastricht uit 1992, maar dat kon Cramer in 1982 niet voorzien.

⁹ 'De optimale coupure-opbouw' opgenomen in: M.M.G. Fase, J.R. Steinhauser en Joh. de Vries (red.), *Het Nederlandse Bankbiljet*, Kluwer, Deventer, 1986.

of de fiets als rijwiel. Heel bijzonder waren zijn autobiografische herinneringen waarin hij schreef over zijn ouders, zijn eerste verliefdheid en de wetgevingsgeschiedenis van het euthanasievraagstuk in Nederland. Op een enkele uitzondering na waren de meeste van deze stukjes onder pseudoniem geschreven. Als noms de plume bezigde hij afwisselend de namen Jan Blauwhof en Sam Koek. In deze voornamen zal men die van de echte auteur herkennen. Heel persoonlijk en ontroerend is het stuk over het heengaan in februari 2008 van zijn vrouw Til met wie hij meer dan vijftig jaar gelukkig getrouwd is geweest. Dat publiceerde hij gelijktijdig in zowel *The Washington Post* als *The Independent* van dinsdag 23 oktober 2012. Hiermede wilde hij de Angelsaksische wereld enigszins wakker schudden en wellicht beroeren. In ons land bleef het artikel onopgemerkt wat mogelijk samenhang met Cramers bewust ongenoemd laten van de meisjesnaam van zijn vrouw. De conclusie is duidelijk: 'In the end, euthanasia was right for my wife'. Maar er waren ook heel andere onderwerpen waarmee hij zich bezig hield zoals in *De Gids* van maart 2005. Daarin publiceerde hij een essay over de volkstelling van 2001 die naar zijn oordeel enerzijds vernieuwend was maar anderzijds een verschraling ten opzichte van de vroegere integrale volkstellingen vertoonde.

Onderwijs en onderzoek stonden bij de hoogleraar Cramer niet los van elkaar maar waren nauw verbonden. In de jaren 1968-1998 begeleidde hij vijftien promoties. De meeste van zijn promovendi werden hoogleraar of vervulden invloedrijke wetenschappelijke of gewichtige beleidsfuncties. Cramer zelf werd verschillende malen uitgenodigd als gasthoogleraar aan buitenlandse universiteiten, zoals in Namen, Canterbury, Jeruzalem en Bristol. Hier heeft hij met zijn gezin gedurende het korte academisch jaar 1978 toen gewoond. Zijn onderwijstaak vervulde hij met veel toewijding en vond hij belangrijk omdat hij van mening was juist daarvoor te zijn aangesteld. Hij was een begenadigd docent die zijn colleges econometrie zorgvuldig voorbereidde en telkens verlevendigde met voorbeelden ontleend aan de praktijk van zijn eigen onderzoek of dat van anderen. Het merendeel van de zeven boeken die hij tijdens zijn arbeidzame leven schreef stonden dan ook in dienst van zijn onderwijs maar steunden tevens op onderzoek. Daaraan beleefde hij plezier, evenals zijn studenten trouwens al vonden sommigen zijn vak wel lastig. De leerboeken van zijn hand, die alle voortkwamen uit zijn colleges, zijn dan ook inhoudelijk juweeltjes met een voorbeeldig evenwichtige dosering van theorie en empirie. De fraaiste illustratie hiervan is zijn

Empirical Econometrics (North-Holland, Amsterdam-London, 1969 met een tweede druk, naast een Spaanse vertaling, in 1973). Hij schreef dit handboek trouwens op verzoek van de uitgever en Cramer beschouwde het als een eigentijds vervolg op Jan Tinbergens *Econometrie* uit 1941. Die schreef het destijds als ‘een reisgids voor hen, die het gebied der econometrie willen bezichtigen’. Met zijn boek bood Cramer in zes hoofdstukken tal van uitgewerkte empirische voorbeelden uit de praktijk van het econometrisch onderzoek gecompleteerd met de daaraan ten grondslag liggende econometrische theorie. De uit de praktijk van het moderne econometrische onderzoek geplukte onderwerpen lopen uiteen van stochastische gebeurtenissen als aankomsttijden en winkelaankopen via de analyse van huishoudrekeningen, inkomensverdelingen, de schatting van consumptie- en productiefuncties tot de bespreking van simultane macro economische modellen. Het bij deze modellen vaak opduikende identificatievraagstuk – thans naar het schijnt in de vergetelheid geraakt bij de econometristen – met de toepasselijke schattingsmethoden komen eveneens aan de orde.

Een belangrijke overweging van Cramer voor het schrijven van dit boek was dat de empirische voorbeelden uit de econometrische handboeken intussen verouderd waren. Cramers leerboek werd gunstig ontvangen door vakgenoten. Overigens beschouwde hij zijn boek in de eerste plaats als een empirische aanvulling op de toen gebruikelijke handboeken voor de theoretische econometrie waaruit hij zijn studenten er een liet kiezen ter bestudering. In 1986 verscheen zijn: *Econometric applications of maximum likelihood methods*, Cambridge University Press, Cambridge. Dit boek is een handboek met theorie voor schattingsmethoden en een aantal uitgewerkte empirische voorbeelden. Uit de tijd van zijn proefschrift stamt Cramers interesse voor het zogenaamde logit model. Dat beschrijft de response op de wisselende intensiteit aan prikkels. Naar analogie met processen in de biologie, waarvoor het logit model aanvankelijk is ontworpen, vat de econoom het gezinsinkomen en prijsveranderingen op als voorbeelden van economische prikkels die de vraag bepalen. Cramer publiceerde over dit logit model twee inleidende monografieën.¹⁰ Als een vervolg op beide boeken publiceerde hij in 2004 nog het fraaie overzichtsartikel: ‘The early origins of the logit model’

---

¹⁰ *The logit model for economists*, Edward Arnold, London, 1991 en ruim tien jaar later: *Logit models from economics and other fields*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, die een bewerking is van zijn monografie uit 1991.

(*Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, nr 35, 2004, 613-626). Dit vond hij naar eigen zeggen zijn leukste artikel. De voornaamste conclusie van dit voornamelijk wetenschapshistorische artikel is de vaststelling dat in totaal verschillende disciplines deze methode ruim wordt toegepast zonder dat men daarvan weet heeft of komt tot onderlinge uitwisseling van de bevindingen. Kortom, er blijkt hier sprake te zijn van een naar binnen gekeerde onderzoekswereld. Dit verraste Cramer maar gaf tevens steun aan zijn overtuiging van eenheid onder onderzoeksmethoden in de sociale wetenschappen. Overigens had hij vijftien jaar eerder dit algemene gezichtspunt reeds uitgewerkt voor een speciaal geval.¹¹ Vermelding verdient hier ook nog het elegante, samen met zijn Amsterdamse collega, de hoogleraar wiskundige statistiek Jan Hemelrijk, geschreven inleidende boekje *Statistiek eenvoudig*, Uitgeverij Nieuwe Zijds, Amsterdam 1998. Het is wonderlijk dat deze toegankelijke inleiding tot de statistiek onopgemerkt is gebleven.

Overziet men de volledige lijst met publicaties door Cramer dan valt op dat hij vrijwel niets publiceerde op het terrein van de macro-economie. Dat is te meer opvallend omdat zijn wetenschappelijke loopbaan begon bij het CPB. Uit die korte periode zijn twee artikelen van zijn hand bekend. Het eerste is zijn bijdrage 'De conjunctuurtest'.¹² Dit artikel is zijn wetenschappelijk debuut en geeft een overzicht van een experimenteel onderzoek dat hij verrichtte op het CPB onder leiding van Henri Theil. Doel van dit onderzoek was een kwalitatief beeld te verkrijgen van de conjunctuurvooruitzichten bij ondernemers op basis van enquêtes onder bedrijven. Aan de uitgekozen bedrijven werden hiertoe vragen voorgelegd over de verwachte omzetten en marktprijzen. De antwoorden werden vertaald in grafische voorstellingen. Zijn andere publicatie uit die tijd is een analyse van 'loonverschillen tussen industriële bedrijfstakken, 1921-39 en 1947-53'.¹³ Pas in 1971 zou hij opnieuw schrijven over een onderwerp uit de macro-economie. Dat betrof een korte beschouwing over de 'Effectiviteit van de credietpolitiek'.¹⁴ Op basis van de spoorboekjes uit het Centraal Economisch Plan 1971 kwam Cramer tot de conclusie dat die effectiviteit betrekkelijk gering is. Dit is overigens

---

11 'Pooling states in the multinomial logit model', *Journal of Econometrics* 47, 1991, 267-272, met G. Ridder.

12 *De Economist* 102, 1955, 737-750.

13 *Economisch Statistische Berichten* 41, 1956, 41-33.

14 *Bank- en Effectenbedrijf* 18, 1971, 11-12.

geen verrassende slotsom gezien de openheid van de Nederlandse volkshuishouding en de toenmaals vaste wisselkoersen. De laatste publicatie in zijn leven lag ook enigszins op macro economisch terrein. Ze was getiteld 'Huizenprijzen en consumptieve bestedingen' en bood een analyse van het zogeheten *housing wealth effect*. Het onderzoek hiervoor deed hij als begeleider van en samen met een aantal master studenten in het kader van hun opleiding econometrie op de UvA. Cramers micro-economische analyse op basis van huishoudrekeningen laat een dergelijk effect niet zien voor Nederland, wat in lijnrechte tegenspraak lijkt met de bevindingen van de grote macro econometrische modellen van DNB en het CPB.

Ook buiten de wetenschap heeft Cramer zich geoerd. Zo was hij tijdens de eerste zittingsperiode van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), in 1972-1977, lid van dit college en in verband daarmee voor de halve werktijd vrijgesteld van zijn taak als hoogleraar aan de UvA. Voor de WRR werkte hij aan het uitdagende en door hem geëntameerde project dat een beeld moest trachten te vormen van de toekomstige ontwikkeling in Nederland. Het desbetreffende rapport, getiteld *De komende vijftwintig jaar*, verscheen in 1977 en schetste een aantal mogelijke ontwikkelingslijnen en scenario's. Dit WRR-rapport was grotendeels van zijn hand en hij heeft er met veel overtuiging en plezier aan gewerkt. Het is jammer dat na vijftwintig jaar de WRR nooit is nagegaan wat er in 2002 terecht was gekomen van de in 1977 geschetste vooruitblik en de invloed daarvan op het beleid. Deze nalatigheid geeft mede voedsel aan de twijfel in onze dagen over het maatschappelijke nut van de WRR. Overigens heeft zijn werk in Den Haag hem wel geïnspireerd tot een aantal publicaties over de kunst van het voorspellen.¹⁵

Gedurende 1984-1992 was Cramer directeur van de Stichting voor Economische Onderzoek (SEO) van de UvA. Dit onderzoeksinstituut, gelieerd aan de economische faculteit, verricht contractonderzoek en dient zichzelf financieel te bedruipen. Als directeur slaagde Cramer erin de organisatie van SEO te stroomlijnen en uit de financiële problemen te halen en nieuwe impulsen te geven. Ook zelf was hij op dit bureau daadwerkelijk actief als

---

15 Voorbeelden zijn: 'On prediction', *Proceedings Bicentennial Congress Wiskundig Genootschap*, Amsterdam, Mathematisch Centrum, 1978; 'The Netherlands' next twenty five years', *Planning and Development in the Netherlands 10*, 1979, 111-170 (met K. Vijlbrief); 'Het voorspel probleem', *Maandschrift voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde 6/7*, 1982, 356-364. Ook zijn afscheidscollege op de UvA in oktober 1995 ging hierover en had tot onderwerp: *Over voorspellen*, Vossiuspers, Amsterdam 1995.

onderzoeker. Dat resulteerde in een aantal omvangrijke wetenschappelijk verantwoorde rapporten voor opdrachtgevers. Een goed voorbeeld is zijn rapport over de manier van betalen waarover hij samen met zijn medewerkster E.S. Mot bovendien ook een academische publicatie schreef.¹⁶ Ook lukte het hem een gekwalificeerde onderzoeksstaf te rekruteren met een op moderne leest gestoelde professioneel geleide organisatie en personeelsbeleid. Hierdoor is de SEO, anders dan de meeste andere aan economische faculteiten in ons land verbonden onderzoeksbureaus, levensvatbaar gebleven tot op de dag van vandaag.

Na zijn terugtreden bij SEO in 1992, aanvaarde Cramer nog het decanaat van de faculteit economie en econometrie op de UvA. Ook in deze bestuurlijke taak vond hij bevrediging al kwam daarin ook duidelijk naar voren zijn neiging alles onder controle te willen houden en niets aan het toeval over te laten. Bovendien zag hij kans management te combineren met wetenschappelijk werk zoals zijn lijst met publicaties uit de periode 1992-1995 afdoende illustreert. In 1995 zou hij tegelijk met zijn pensionering als hoogleraar dit decanaat neerleggen. Bij die gelegenheid werd hem door zijn promovendi met financiële steun van de WRR, de SEO en DNB een olieverfportret geschilderd door Arie Schippers aangeboden; Cramer hield van diens werk en heeft meerdere schilderijen van hem aangekocht. Het olieverfportret was bestemd voor de faculteitskamer waar het ook hangt.

Cramer was een gedreven onderzoeker wars van academische borstklopperij en opschepperij die ook na zijn emeritaat door ging met zijn onderzoek en zich bleef inzetten voor zijn faculteit, inmiddels omgedoopt tot Faculteit Economie en Bedrijfskunde. Een concreet voorbeeld van die inzet was zijn daadwerkelijk begeleiden van studenten econometrie bij hun werkstuk. Zijn hiervoor vermelde laatste publicatie uit het najaar 2013 was hiervan een vrucht. Met veel plezier hield hij zich in zijn laatste jaren ook bezig met een onderzoek naar het moeilijk te ontwarren verband tussen levensduur, intelligentie of opleiding en sociale status. Hiervoor wilde hij de zogenaamde Brabant-data benutten. Deze zijn een combinatie van drie herhaalde steekproeven van 1952, 1983 en 1993 onder zesdeklassers van 1952 in de provincie Noord-Brabant. De eerste steekproef uit 1952 betrof een cohort van schoolkinderen geboren tussen juni 1937 en juni 1940 voor gegevens

---

16 'Mode of payment in Household expenditures', *De Economist*, nr 142, 1992, 488-500.

over schoolprestaties, IQ en enkele andere kenmerken en wier levensloop is gevolgd.¹⁷ Om nader toekomstig onderzoek van de samenhang met levensduur mogelijk te maken zodra voldoende personen in de steekproef zijn overleden ordende Cramer dit unieke materiaal voor latere onderzoekers en documenteerde het in 2012 in een aantal interne rapporten van het Tinbergen Instituut zoals zijn *Childhood intelligence and adult mortality, and the role of socio-economic status*, juli 2012, UvA en Tinbergen Instituut. Omdat het vraagstuk van deze samenhang tussen levensduur en factoren als intelligentie, scholing en sociale klasse hem hevig intrigeerde maakte hij een voorstudie of pilot op basis van de gegevens voor Akademieleden, gestorven vóór 1952. Tot op de dag vóór zijn overlijden was hij er nog volop mee bezig. Hiermede creëerde hij de ruimte voor onderzoekers om in de toekomst in deze kwestie voor Nederland meer duidelijkheid te verkrijgen.

Mars Cramer was een veelzijdig geleerde van formaat maar tevens een singuliere persoonlijkheid. Er zijn voorbeelden ten over om dit te illustreren. Zo had hij intimi herhaaldelijk laten weten geen moeite te doen hem een eredoctoraat of Koninklijke onderscheiding te bezorgen zodat hij dergelijk eerbetoon niet hoefde te weigeren en de initiatiefnemers daardoor teleur te stellen. Toch was hij niet ongevoelig voor waardering al was hij sceptisch over de academische wedijver via hitlijsten. Met zijn verkiezing in 1983 tot lid van de KNAW was hij zeer ingenomen evenals met zijn benoeming tot fellow van de Econometric Society in 1973 en nadien ook van The Royal Statistical Society en honorary fellow van het Tinbergen Instituut. Zeer ingenomen was hij met het liber amicorum *The practice of econometrics* van 1987 bij zijn zilveren ambtsjubileum onder redactie van zijn naaste UvA-collega's Risto Heijmans en Heinz Neudecker. Ook met het olieverfportret uit 1995 voor de faculteitskamer was hij in zijn schik. Ambivalent stond hij tegenover de huidige ontwikkeling in de wetenschap met haar publicatiedwang en fixatie op prestatiemeting. De huidige academische pikordecultuur vond hij wetenschappelijke aanstellerij. Illustratief voor deze afwijzing is zijn toespraak op het Hennipmandiner van 2011. Daar sprak Mars over Pieter Hennipman als leermeester, keurmeester en toeschouwer in het '... onbarmhartige licht van de huidige praktijk ...' Hij hield en passant een pleidooi om wetenschapsbeoefenaren uit het verleden alleen te beoordelen naar de maatstaven van

---

17 Van belang vond hij ook zijn bijdrage 'De Brabant steekproef als bron van gegevens over levensduur en sociaal-economische variabelen', in *Bevolking en Gezin* 31, 2003, 117-126.

hun eigen tijd.¹⁸ Cramer kenschetste zijn vroegere hoogleraar en nadien vele jaren collega in de faculteit als een zoeker van en vrager naar het ware die evenals hij zelf publiceerde over de gevonden antwoorden. Net als Hennipman was Cramer een de wetenschap toegewijde vrager en zoeker die in de ruim zestig jaren van zijn wetenschappelijke leven veel heeft onderzocht en daarover op zijn manier uitgebreid heeft gerapporteerd. Zijn beste eigenschap, zo vertelde hij in een vraaggesprek met *Folia* van 2 oktober 1987, is zijn vermogen tot relativeren. In dat zelfde interview merkte hij ook en niet zonder zelfspot op 'ik heb in honderden commissies gezeten, allemaal even onzinnig'. Wat hiervan ook waar moge zijn, op Mars Cramer is volledig van toepassing het getuigenis dat wij vorig jaar opschreven in ons levensbericht voor de econometrist Hendrik Houthakker: 'Vakgenoten getuigen van zijn grote werklust, zijn perfectionisme en verlangen naar uiterste precisie; leerlingen van zijn betrokkenheid en hulpvaardigheid'.¹⁹ Mars Cramer was een bevlogen geleerde maar bovenal een aimabel mens en goede vriend voor velen. Hij was een wetenschapsbeoefenaar van formaat met een grote eerbied voor de feiten. Die bracht hij met de empirische econometrie vaardig tot leven omdat feiten zonder analyse niet voor zichzelf kunnen spreken.

Op de rouwkaart voor hem schreven zijn kinderen dat Mars 'Na een gelukkig leven in zijn geliefde huis plotseling is overleden'. Dat is een fijnzinnig ontroerende mededeling bij de droeve gebeurtenis van zijn heengaan.

---

18 Zie het boekje *Het gesproken woord*, uitgegeven door de Pieter Hennipmanstichting, Amsterdam 2011, 14-17.

19 J.S. Cramer en M.M.G. Fase, 'Hendrik Samuel Houthakker: 31 december 1924-15 april 2008', *Levensberichten en herdenkingen*, KNAW, Amsterdam 2013, 40-45.